

smrtni postelji je mogel poleg tretje žene Agnes stati le sin Primož, ki je bil tedaj župnik v Kilchbergu pri Derendingenu, medtem ko je bil Felicijan od 1580 pridigar v Ljubljani. O navzočnosti württemberškega teologa dr. Martina Cruciusa (če ga avtorica po zapisku priimka ne zamenjuje s pridigarjem Paulusom Crusiusom?), ni podatkov. Zadnje Trubarjevo delo je bil res prevod Lutrove Postile, ki se ga je prvič lotil že v prvih letih literarnega snovanja (okoli 1553), 1585 pa znova dobil naročilo, naj jo prevede, kar je dokončaval tik pred smrtjo. Ali mu je pri tem pomagal sin Primož ali Felicijan in kolikšen je delež Andreja Savinca, ki je bil 1572 in prej pri njem za pisarja in korektorja in ki je 1595 s Felicijanom delo natisnil, se ne ve. Sklep, naj bodo njegove knjige, ki so ostale v Ljubljani, javna last, je Trubar sporočil kranjskim deželnim odbornikom že marca 1569; o svojem »nikjerdomu« je pisal 1566 po drugem izgonu s Kranjskega v knjigi Ta celi psalm Davidov, ko je iskal novo službeno mesto, medtem ko je pismo, v katerem priporoča edinstvo in veri, ljubezen, zvestobo, resnico in pravico, poslal na Kranjsko že 10. junija 1575. In še nekaj besed o usodi drugih reformatorjev, o katerih blodi umirajoči Trubar: o Dalmatinovi boleznini ni podatkov, Rokavčeva smrt ni znana, Jernej Knafelj pa je po izgonu iz Kranja 1578 živel pri brdskem graščaku, dokler ga niso 1599 pregnali iz dežele. V tej blodnji je pisateljica prav lepo obnovila vse važnejše dogodke iz Trubarjevega burnega življenja.

Če sedaj ob zaključku tega ne popolnoma izčrpnega literarnozgodovinskega pregleda romana o Primožu Trubarju strnemo vse spotoma nabrane ugotovitve in če skušamo odgovoriti na uvodoma postavljena vprašanja, pridemo do naslednjih sklepov: Delo ni nikakršna biografska študija — tega namena ni niti imelo — niti ni biografski roman Slodnjakovega stila, ampak je predvsem roman o začetniku slovenske književnosti, grajen na poznavanju osnovne znanstvene literature, ki sicer vseskozi ni popolnoma zanesljivo upoštevana, vendar ne v tolikšni meri, da bi to ponarejalo bistvene momente pisateljevega življenja in dela ali jih prikazovalo v popolnoma napačni luči. Kolikor je do tega prišlo, je posledica neupoštevanja ali nepoznavanja podrobnejšega gradiva, predvsem korespondence, ki jo je za čas po 1550 kar precej, oziroma je bilo storjeno pač zaradi učinkovitosti leposlovnega snovanja in romanopisnega fabuliranja, kar mora upoštevati vsakdo, ki bi knjigo vzel v roke kot pripomoček za poznavanje slovenskega protestantizma v 16. stoletju. Ne glede na to pomanjkljivost pa bo opravil roman med občinstvom veliko, v osnovi pozitivno informativno poslanstvo o življenju in delu Primoža Trubarja kot doslej najboljše delo pisateljice Mimi Malenškove, ki mu gre že zaradi težavnosti teme, ki jo obravnava, priznanje slovenske kulturne javnosti.

Branko Berčič

DVOJE KNJIG O JÁNOŠÍKU

Predlanskim oziroma lani smo dobili v slovenščini dvoje knjig, ustvarjenih iz slovaškega ljudskega izročila o hajduku Jánošíku¹. Pripadnik češke moderne, dramatik Mahen, je ustvaril iz mita protestno dramo o uporuh osebnosti proti nasilju okolice, Malý je razporedil ljudske anekdote o Jánošíkovem hajdukovanju in skombiniral prav preprosto, povprečno mladinsko knjigo. Mahen je v slovenski izdaji doživel popolno predelavo, Malý slab prevod. Žal slovaška proza (enako ne češka) ni ustvarila doslej še nobene vsaj povprečne knjige o Jánošíku in njegovih tovariših. Ob stran slovaški ljudski jánošíkovski poeziji pa se moreta postaviti s svojo jánošíkovsko motiviko romantika Janko Král' in Ján Botto, a tudi številni poznejši poeti so iz te zakladnice črpali polno plodnih spodbud za drobne lirične umetnine. Med slikarskimi deli je klasična podoba »Jánošíkovih hajdukov« našega sodobnika Janka Alexýja, a sodobnik Ján Cikker je ustvaril opero »Jánošík«, ki je po vsebinski in po glasbeni strani res slovaška narodna opera. Mahenova drama je bila votek Karlu Plicki, ki je navrtel prvi slovaški celovečerni, doslej edini film o Jánošíku. Bilo je to pred vojsko in film je doživel uspeh tudi na Slovenskem. Od tod izvira ime Janošik ali Janušek tudi med slovenskimi partizani.

V karpatskem prostoru, to je na Slovaškem, v Šleziji, na Poljskem ter v Haliču in daleč v Ukrajino, se je začelo hajduštvo že v začetku 16. stoletja, kar množično pa je postalo v 17. in 18. stoletju. Medtem ko pomeni balkansko hajduštvo predvsem

¹ Miloš Malý: Janošik, prevedel Branimir Kozinc, Knjižnica sinjega galeba, 1958, strani 132; Jiri Machen (= Jiri Mahen): Hajduk Janošik, dramaturško obdelal Fran Žižek, izdal Prosvetni servis, 1957, strani 114+7.

boj proti turški zasedbi in proti samosilnosti turških vojaških in civilnih oblasti, moremo v karpatskem videti izključno boj proti fevdalni gospodi. To je ena izmed oblik kmečkega boja proti fevdalcem, tlačanska gverila, partizanski upor posameznikov, drugače kot množični kmečki upori drugod. Ljudska misel in čustvo sta videla v hajdukih žrtve družbenega reda, branilce pred grajskim izkoriščanjem in upornike za svobodo. Razbojnike so v hajdukih videli fevdalci, vojaški in upravni cesarski oblastniki ter trgovci s trdnejšimi meščani. V neizmerni revii, brezpravnosti in tlačanski sužnosti je slovaško ljudstvo spletlo cel mit zlasti okrog hajduka Jánošíka: postal jim je simbol svobode, enakosti in pravice ter simbol bojevnikova za te človečanske vrednote. Prav slovaški Jánošík je v karpatskem prostoru daleč prekobil vse druge hajduke. Jánošík pooseblja vse najplemenitejše lastnosti in uteleša vse najgloblje želje ljudstva po drugačnem svetu, kakor ga obdaja.

Jánošíka in njegove tovariše imenuje Žižek hajduke, Kozinc pa se je ponesrečeno odločil za poimenovanje teh ljudskih legendarnih junakov za razbojnike. Izraza razbojnik in razbojniški se nikakor ne krijeta s slovaškim (in češkim) izrazom »zbojník« in »zbojnícky«. Pomeni, ki izhaja iz omenjenih utemeljitev, ustreza samo izraz hajduk. Izraz je sicer tuj, toda se je že popolnoma vrasel v naše besedišče. Za Gubca pravi Aškerc v »Stari pravdi«, da je »posavski hajduk«. Vladimir Levstik je v prevodu Scottovega »Ivanhoeja« zapisal: »Tu so uspevale v starodavnosti čete hrabrih hajdukov, ki se njih dejanja proslavljajo v angleških narodnih pesmih« (5). Beseda hajduk je torej tu prenesena celo v daljno Britanijo. Takih zgledov bi mogel našteti več. Prevod »Jánošíka« govori o razbojniški dejavnosti, o razbojniški prisegi, o plemenitem razbojniku (6, 21). Ni dvoma, da vse kaj drugega pove: hajduška dejavnost, hajduška prisega, plemenit hajduk. Razumljivo, da prihaja prevajalec zaradi povsem neustreznega izraza sam v zagato in mora n. pr. ob Jánošíkovi smrti zapisati stavek, ki je kar smešen: »Tako ne umira navaden človek, pač pa vitez, pravi razbojnik« (128). Kakšen naj bi bil pravi razbojnik?!

Ponesrečen se mi zdi tudi izraz gorci za češko (in slovaško) poimenovanje Jánošíkovih tovarišev hajdukov (»horní chlapani«). V večini bralcev bo tu gotovo vstala misel na besedo gorica, górc, to je vinorodni grič, vinograd. A tudi če ne! Beseda gorec ni živa in po Slov. pravopisu in Pleteršniku pomeni prebivalca gorá, kar se ne ujema s pojmom »horný chlapec«. V tem namreč ne gre za fanta »z gora« ali »s hribov«, ampak »iz host«. »Hora« v slovaščini najprej in predvsem pomeni gozd in šele potem gora. (To velja seveda za danes, ne za nekdanj.) Slov. pravopis pojasnjuje gorec kot: prebivalec na gori. Isto približno pomenijo v Pleteršniku izrazi kot gorani, gorjani, gorjanci, hribovci, hribljani, hribarji, vrharji, vrhovniki itd. Tako bi »horní chlapani« v slovenščini mogli biti: hostarji, gozdniki, goščarji in podobno. Sam bi se odločal med izrazi: gorjani, vrharji ali gozdniki. Res gre pri tem in takem izbiranju tudi za vprašanje osebnega okusa in občutenja, toda vsekakor bi izraz gorec prišel po mojem prepričanju zadnji v poštev.

Nekoliko barve je skušal prevajalec ohraniti s sposojenimi besedami za tuje pojme, ki so Slovincem neznan in zanje tudi nimamo ustreznega izraza. Take so na primer besede dereš, dolman, valaška, huzarek in odzemok. Prve in zadnje ne pojasnjuje, druge tri pa, a ne prav posrečeno. Huzarek ni »visoka čepica«, ampak visoka konjeniška čaka. (Da beseda čaka ni znana? Pač, otrokom vsaj od tistega časa, ko je Stritar v »Mladih vojaki« zapisal: »papirnate so naše čake«.) Namesto slovaške besede valaška, ki jo mora razlagati, bi bil mogel vzeti gorenjsko besedo robilnica (tako Jalen v letošnji izdaji svojega »Ovčarja Marka«, prej robevnic). Res bi bil moral tudi to besedo razložiti, toda razlagal bi slovensko besedo in jo s tem širše uvajal in uveljavljal. Dolman pa nikakor ni suknjič, temveč plašč, bolj natanko tričetrtinski plašč, ki se bolj ogrinja kakor oblačí. A tudi če sprejmemo prevajalčevo razlago, da je dolman suknjič, kako naj razumemo, da ima nekdo »pod rdečim dolmanom zelen plašč« (9)?! Pod suknjič pač plašč ne bo šel!

Nepotrebne pa so v prevodu besede, ki so očitni čehizmi; saj imamo zanje zelo vsakdanje svoje besede. Tako je usmev (129) nasmeh, pater (101, 125) župnik in razkričati se (8) začeti kričati. Številne kitice bi včasih lahko bili šopki. Da je kdo že »tretji dan na deski« (57), se po slovensko pove, da je na mrtvaškem odru; »byt na desce« bo razumel le človek, ki bo frazo poiskal v češkem frazeološkem slovarju.

Prevodu (in seveda izvirniku) daje vedno posebno barvo uporabljanje krajevnih imen v prvotni, izvorni obliki. Čeprav bi v našem »Jánošíku« to in ono mogli šteti na rovaš korektur — pri čemer seveda odgovornost spet pade na prevajalca — se mi vendar zdi, da je veliko večino kar zglednega nereda v krajevnih imenih

štetí v greh prevajalca. Jánošíkov rojstni kraj je zapisan v naslednjih variacijah: Jánošík je doma iz Terchove (6), iz Tarhova (39) in iz Tarchova (125). (Pisatelja Čeha, ki v posebnem uvodu Slovincem pripoveduje, da vemo iz Jánošíkovega življenja zanesljivo samo za leto njegove smrti, morem poučiti, da že dalj časa vemo tudi za Jánošíkovo rojstno leto: 1688.) Pokrajina Liptov je v prevodu doživela naslednje raznolikosti: v osrčju liptavsko-oravskih gora (60), proti Liptovskim goram (67), v Liptov (72), v Liptovi (91), v Lipovi (95), v Liptavi (116) itd. Vas Teplička nastopa v oblikah: na Tepličkah (23), v Tepličci (26 idr.) in iz Tepličke (74). Strečno je zdaj ženskega, zdaj srednjega spola, Levoča moškega in ženskega. Beremo, da se je neka ženska »selila v Vrutek« (91), dve strani naprej pa: »boste že videli Vrutek«. (Navajam zaradi tega, ker je v Vrútkah napisal Aškerc svojega »Brata Slovaka«, o čemer gl. Aškerčev zbornik, 1957, 176—177.) Med tiskovne napake bi štel Hridek (91) namesto Hradek, Horn (37) namesto Hron, Frata (37) namesto Fatra in še številne druge. Kajpada sta napačno tiskana tudi Thököly in Rákóczi (5). Hradová nad Tiso (75) ima opraviti s Tiso toliko ko Polzela s Sočo ali Vrba s Kolpo; gre za mestece Tisovec in ne reko Tiso. V »pesniku I. V. Sladkem« (131) je treba videti češkega pesnika Josefa Václava Sládka.

Ko sem že pri imenih, opozarjam na zagato, v katero je prevajalec zašel zaradi svoje nedoslednosti. Priimek Muha piše po slovensko, vzdevek iste osebe pa po češko Mušička. Poslovenil je Bystrico v Bistrico in Mlynára v Mlinarja, toda ohranil Kuba in Jakuba. V prevodu morajo ostati tudi dolžine samoglasnikov, torej Jánošík in ne Janošik, Mikuláš in ne Mikulaš, Semnický in ne Semnicky in pod.

Nedovoljno poznavanje pomenskih in čustvenih otenkov posameznih besed v češčini povzroča v prevodu ohlapnosti, pa tudi nerazumljivosti. — Dvomim, da bi smetano kjer koli, tudi na gradovih, imeli spravljeno v kadeh (27). — Pristave v Kremniških gorah (72) so brez dvoma samo planšarije. — Kaj je laza? Belokranjska beseda? Berem: »na borovi lazi pod Babjo goro« (46). Mogoče: laz, rovt? — Gozdovi najbrž niso »postali prozornejši« (47), ampak prosojnejši. — Stavek, da je nekdo »nataknil spet svoj grobi plašč« (78), hoče morda povedati, da je nekdo plašč nadel, poveznil (čez glavo). — Nemogoče je, da bi splavar »zataknil konec vesla za veliko zanko iz trte« (92). Menda bi se to dalo reči tako, da je nekdo »pretaknil (vtaknil) konec vesla skozi (v) veliko gošč«. — Kakšen neki je bil tisti razbojnik, ki je izpustil »svojo neprijetno, a vendar pošteno razbojniško dušo« (103)? — Ne vem, kako naj bi se vila steza »nad pobočjem gorskega hrbta« (85). Kaj je pobočje, kaj je hrbet in kje naj bi bila potem steza nad pobočjem? — Kakšne so »gole travnate planine« (85)? — Nobene prostorne predstave ni v stavku, da so se »dvigali in valovali neštetí pasovi Velike Tatre in dalje Nizkih Tater« (85). — Kakšna je ponev, da gre vanjo kar celo svinjsko pleče (53)? — Ne razhmatam pomena v stavku, da je ženska »položila na široko javorovo mizo s trinožcem... kotliček vroče kaše« (66). Ali ima miza tri noge? In kje je tako, da bi sajast kotliček postavljali kar na mizo? Ali pa mogoče kotliček postavi na trinožec?

Res bi rajši govoril o barvi in značilnosti celotnega besedišča, o gradnji stavkov, o lepoti ali ponesrečenosti prevedenih stihov, ki so vpleteni v povest, toda vse to je upravičeno šele, ko prevod ustreza osnovnim zahtevam. Dosedanje pripombe so dovolj pokazale, da je tako obravnavanje še prezgodnje.

O Žižkovi predelavi nekaj kratkih besed! Ali bo našla pot na naše odre? Pred leti je slovensko osrednje gledališče v Ljubljani obljubljalo v programu Mahena v Albrehtovem prevodu, žal ni prišel na oder. Ali ni bilo prevoda? Žižkov jezik ni vedno ljudski. Kje kmečki ljudje govore: mrzim, borba, bodrim? Ali more hajduk izreči stavka: ne bodi dete (44) in: človeška kri se zdaj lepi mojih rok (86)? Vsekakor bi rajši namesto te ljudske igre o rokovnjačih, divjih lovcih in graščakah bral in videl slovenski prevod Mahenove drame. Prirediteljevo pripombo v spremni besedi, da Mahenova igra »na odru ni imela posebnega uspeha« (2), bi dopolnil z mnenjem dveh ljudi, sicer res ne gledališnikov, ampak slovstvenih zgodovinarjev, ki trdita nasprotno. Sedanjí docent za novo češko literaturo na praški univerzi, dr. Fr. Burriánek piše: »Jánošík je spadal med vedno žive igre češkega gledališkega repertoarja« (v knjigi »Česká literatura od 90. let XIX. stol. do roku 1945«, 64). Ob nenadni Mahenovi smrti (samomor ob zlomu ČSR) pa je zapisal slovaški literarni časopis Elán (maj-junij 1939): »... to dramsko delo češkega pisatelja v Rázusovi (slovaški) prepesnitvi je stalo v osnovah slovaškega kulturnega in družbenega razmaha po prevratu (1918).« Pisatelj Mahena piše naša izdaja Machen in Macken in nikoli pravilno Mahen.

Viktor Smolej